

7. Наказ Міністерства юстиції України від 15.05.2007 р. № 265/5 (із внесенням зміни наказом Міністерства юстиції від 20.05.2010 р. № 1085/5 “Питання проведення експертизи на наявність корупціогенних норм”).
8. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 72/1. – Ст. 2598.
9. Закон України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” № 2866 від 08.09.2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 52. – Ст. 561.
10. Постанова Кабінету Міністрів України № 504 від 12.04.2006 р. “Про проведення гендерно-правової експертизи” // Урядовий кур'єр. – 2006. – № 79.
11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та протоколів до неї, яка ратифікована Законом України № 475 від 17.07.1997 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 32. – Ст. 2371.
12. Методичні рекомендації щодо проведення експертизи проектів нормативно-правових актів на наявність корупціогенних норм, затверджені Наказом Міністерства юстиції від 23 червня 2010 р. № 1380.
13. Закон України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини” № 3477 від 23.02.2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006 р. – № 30. – Ст. 260.

Ригун Н. В. Особенности видов нормативно-правовых экспертиз, которые осуществляются Министерством юстиции Украины.

Роль статьи заключается в раскрытии особенностей и комплексном анализе правовой экспертизы нормативно-правовых актов, которые осуществляются Министерством юстиции Украины.

Ключевые слова: правовая экспертиза, вывод, антикоррупционная экспертиза, Европейский Союз, коррупционные нормы, международный договор, гендерно-правовая экспертиза.

Rygun N. V. Features of legal expertise made By the Ministry of Justice of Ukraine.

Annotation: Role of the article is revealing features and comprehensive analysis of legal expertise regulations being made today By the Ministry of Justice of Ukraine.

Keywords: legal expertise, conclusion, anti-corruption examination, European Union, international treaty, gender-legal examination.

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Боковня В. М.

Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького

ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УРСР В ПОСТСТАЛІНСЬКУ ДОБУ (1953–1957 РР.)

У статті розкриваються питання становлення на Україні пенітенціарної системи в постсталінську добу та гуманізація відбуття покарання.

Ключові слова: пенітенціарна система, позбавлення волі, ув'язнені, вправно-трудова табори.

Актуальність теми пов'язана з тим, що в Україні з проголошенням незалежності розпочався процес становлення демократичної, соціально-правової держави. Значне

місце серед проблем, пов'язаних з її розбудовою посідають проблеми реформування пенітенціарної системи, для вирішення яких слід знати минуле.

Метою цієї роботи є теоретичне дослідження виправно-трудової системи в 1953–1957 рр., і як завдання – розкрити вплив лібералізації суспільно-політичного життя на еволюцію пенітенціарної системи.

Актуальні питання організації і функціонування виправно-трудової системи в УРСР / СРСР нашли своє відображення в роботах як українських так і російських дослідників. На Україні Г. Радов, І. Резник упорядкували хрестоматію з історії пенітенціарної системи України [1], авторський колектив видав навчальний посібник під загальною редакцією професора О. Джузи “Кримінально-виконавче право України”, що являє собою першу спробу показати еволюцію виправно-трудових установ на Україні [2], М. Немченко, О. Гамалій – збірник лекцій “Основи управління органами виконання покарань” [3].

Жук К. у статтях розкриває питання удосконалення праці на виробництвах виправно-трудової системи, соціальні питання зайнятості тощо [4].

Питанням юридичної природи колоній – поселень приділяє увагу Є. Бодюл. У своїй дисертації він розкриває правові та організаційні засади виконання покарання в кримінально-виконавчих установах відкритого типу [5].

Слід згадати О. Пташинського, який у своїй праці “Пенітенціарна система України” висвітлює питання становлення та розвитку виправно-трудових установ тощо [6].

Перелік російських дослідників теми складає сотні осіб, серед яких відомі і не відомі науці особи. Буде правильним визначити тезу, що лівова частина підручників, наукових посібників, статей, матеріалів дисертацій, виступів на конференціях до 2000 р. належить їм.

На Україні після закінчення війни прийшлося наново будувати і відновлювати систему місць позбавлення волі. Її структура на той період була така:

1. Виправно-трудові колонії для тримання повнолітніх засуджених до позбавлення волі на короткі терміни;
2. Окремі табірні пункти для тримання повнолітніх засуджених до позбавлення волі на термін три роки і більше;
3. Трудові колонії для неповнолітніх засуджених до позбавлення волі;
4. В'язниці для засуджених до тюремного ув'язнення;
5. Транзитно-пересильні пункти.

Існували штрафні підрозділи, замість яких у 1948 р. були засновані підрозділи суворого режиму, у яких утримувалися злісні порушники порядку відбування покарання. У перші повоєнні роки, на території України знаходилося декілька таборів, що підпорядковувалися безпосередньо НКВС СРСР. Для контролю за їхньою діяльністю в МВС УРСР був створений табірний відділ. Цей відділ контролював лише питання охорони і режиму утримування засуджених. Після закінчення відбудовних робіт на шахтах і заводах Донецької і Луганської областей і будівництва автостради Москва-Сімферополь зазначені табори були розформовані і табірний відділ припинив своє існування.

У березні 1953 р. ЦК КПРС, Рада Міністрів СРСР та Президія Верховної Ради

СРСР прийняли постанову, якою Міністерство державної безпеки СРСР і Міністерство внутрішніх справ СРСР були об'єднані в одне Міністерство внутрішніх справ СРСР. При цьому тюрми, слідчі ізолятори і трудові колонії неповнолітніх були залишені в МВС, а виправно-трудова колонія і табори передані в підпорядкування Міністерства юстиції. Таке рішення не виправдало себе і на початку 1954 р. виправно-трудова колонія і табори були повернуті у ведення МВС.

Чисельність українців у виправно-трудова таборах і виправно-трудова колонія МВС СРСР, зокрема, на 01.01.1956 р. становила 17,1% від загальної кількості ув'язнених, на 01.01.1957 р. – 13%, на 01.01.1958 р. – 12,4%, і на 1959 р. та 1960 р. відповідно 12,4% і 10,9%. По чисельності на 01.01.1960 р. українці становили 31060 осіб [7, с. 446-447].

Поряд з цим, в цілях концентрації табірної системи в рамках єдиного відомства і подолання її зайвого політикування, в 1954–1955 рр. були закриті Особливі табори, створені в 1948–1950 роках для “особливо небезпечних державних злочинців”.

Загальновідомо, що ініціатором амністії був Л. Берія. 26.03.1953 р., він направив в Президію ЦК КПРС доповідну записку з додатком проекту Указу, підготовленого МВС СРСР за участю Міністерства юстиції і Генеральної прокуратури СРСР. У записці вказувалося, зокрема, що в ВТТ, в'язницях і колоніях відбуває покарання 2526402 ув'язнених. Серед них засуджені на строк до 5 років – 590 осіб, від 5 до 10 років – 1216, від 10 до 20 років – 573000 і понад 20 років – 188 000 осіб. Із загального числа ув'язнених кількість особливо небезпечних державних злочинців (шпигуни, диверсанти, терористи, троцькісти есери, націоналісти тощо.), що містяться в особливих таборах МВС, складає всього 221135 осіб [8, с. 768].

За перші три місяці з часу виходу Указу “Про амністію” на територію УРСР прибуло і було прописано з числа звільнених за амністією – 146000 осіб, з них: у Києві – 3953; в обласних центрах УРСР – 28191; інших містах областей – 38457 тощо. Наприкінці 1953 р. в Україні перебувало 173,4 тис. осіб, звільнених за амністією [9, с. 117].

Водночас не задовільне виконання постанови союзного уряду щодо працевлаштування осіб, звільнених за амністією, спонукало Раду Міністрів УРСР 06.06.1953 р. ухвалити постанову “Про усунення недоліків у працевлаштуванні звільнених за амністією громадян”. Уряд звертав увагу на прикру статистику, що спостерігалася у Миколаївській та Волинській областях, де було працевлаштовані лише 55% звільнених за амністією, Ворошиловградській – 58%, Сумській – 62%, Чернігівській – 65%, у м. Дніпропетровську – 58%, м. Одесі – 66%. У зв'язку з цим Рада Міністрів УРСР зобов'язала керівників підприємств, будівельних організацій беззаперечно приймати на роботу звільнених із ув'язнення, створюючи їм необхідні виробничі та житлово-побутові умови. Контроль за дотриманням вказівок уряду було покладено на республіканські органи прокуратури [10, с. 309].

Після амністії 1953 р. основні напрямки подальшої перебудови існуючої системи виконання покарань передбачали постанови ЦК КПРС від 12.03.1954 р. “Про основні завдання МВС СРСР” та від 10.07.1954 р. “Про заходи щодо покращення роботи виправно-трудова таборів і колоній МВС СРСР”.

Суттєве значення для реорганізації системи виконання покарань мала постанова

Ради Міністрів СРСР від 10.07.1954 р., якою було затверджене Положення про виправно-трудова табори і колонії МВС СРСР, оголошене наказом МВС СРСР від 17.07.1954 р. [9, с. 121]. Основним завданням виправно-трудова установ визнавалося створення умов, що виключають можливість здійснення засудженими нових злочинів, а кінцевою метою їх діяльності є виправлення і перевиховання засуджених на основі залучення до суспільно корисної праці.

ЦК КПУ у серпні 1954 р. видав аналогічну постанову, яка вимагала від прокурорів систематичного відвідування таборів і колоній. вжиття рішучих заходів до працівників ВТУ, які порушували законодавство. Постанова зобов'язувала працівників прокуратури особисто опитувати ув'язнених. Тут же вимагалось забезпечення суворого покарання організаторів та активних учасників непокори табірній адміністрації [11, с. 124].

На той час у системі управління виправно-трудова таборів та колоній МВС УРСР нараховувалося 37 таборів, 17 колоній, 11 інших структурних підрозділів, в яких утримувалися більше 50 тис. осіб, з них майже 8 тис. політичних в'язнів, які відбували покарання за контрреволюційні злочини [9, с. 122].

У 1954 р. встановлюється для ув'язнених 8-годинний робочий день. Таким чином тривалість робочого дня була прирівняна до робочого часу всіх громадян країни. Наказом МВС СРСР від 06.01.1955 р. була введена Інструкція про порядок утримання із заробітку ув'язнених, що містяться у виправно-трудова таборах і колоніях МВС СРСР, де достатньо чітко регулювалися питання утримань із зарплати ув'язнених, що можна розцінювати як крок в зміцненні законності.

Постановою Ради Міністрів СРСР від 14.11.1954 р. "Про заходи по трудовому використанню засуджених" дозволялося використовувати до 60% прибутку, отриманого від виробничо-господарської діяльності, на розширення виробництва і впорядкування житлових зон. Особлива увага при цьому зверталася на створення виробничої бази. Почали прийматися енергійніші заходи по розвитку так званого власного виробництва, коли підприємства, на яких працювали ув'язнені, розміщувалися не поза колонією, а усередині неї, і ставали органічною частиною виправно-трудова установи.

Непересічне значення для лібералізації пенітенціарної системи було прийняття Положення про прокурорський нагляд (24.05.1955 р). У Положенні вказувалося, що "прокурор зобов'язаний систематично відвідувати місця позбавлення волі, безпосередньо знайомитися з діяльністю їх адміністрації, припиняти виконання тих заходів, що суперечать закону, а саме наказів і розпоряджень адміністрацій місць позбавлення волі, опротестовувати їх в установленому порядку, а також приймати заходи щодо притягання до кримінальної або дисциплінарної відповідальності осіб, винних в порушенні законності в місцях позбавлення волі" [9, с. 124].

Адміністрація місць позбавлення волі зобов'язувалася не пізніше чим в добовий термін направляти прокуророві адресовану йому скаргу. У свою чергу, прокурор, що отримав скаргу, повинен був розглянути її у встановлений законом термін, прийняти необхідні заходи і повідомити про своє рішення заявникові. Крім того, прокурор повинен був спостерігати за тим, щоб скарги ув'язнених були негайно надіслані адміністрацією в ті органи або посадовим особам, яким вони були адресовані.

Поштовх до належної діяльності відомства дав XX з'їзд КПРС та спільна постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР "Про заходи по поліпшенню роботи МВС СРСР" від 25.10.1956 р. [12, с. 64].

09.11.1956 р. був виданий Указ Президії Верховної Ради УРСР "Про заборону колишнім керівникам і активним учасникам українського націоналістичного підпілля, які відбули засудження і покарання, повертатися в західні області УРСР". Згідно з Указом вісім західних областей України були закриті для активістів ОУН-УПА, засуджених за "зраду Батьківщини", терор, диверсії і "бандитизм". Самовільне повернення до рідних осель каралося трирічним засланням [12, с. 13-14]. Підводячи ризику, слід відмітити, що в середині 1950 рр. значно були пом'якшені умови змісту ув'язнених у ВТУ, що відбивало стан політичної "відлиги", яка закінчилася, досить швидко. Неординарною була обставина, що позбавлення волі почало регулюватися на законодавчому рівні.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 01.11.1957 р. оголошена амністія, якою передбачалося звільнення від покарання осіб, засуджених на позбавлення волі на строк до трьох років включно. Незалежно від терміну позбавлення волі звільненню підлягали: а) жінки, що мають дітей до 8-річного віку, і вагітні жінки; б) чоловіки старіші 60 років і жінок старіші 55 років; у) неповнолітні до 16 років включно. Особам, засудженим на термін понад три роки, не відбула частина покарання скорочувалася наполовину [13, с. 859].

Керівництво країною починає пропаганду за швидку побудову комуністичного суспільства. Все це було розраховано на суспільне сприйняття, в числі іншого і на звільнення ув'язнених, що дозволяє розглядати її в контексті означеної теми.

У Програмі партії вказувалося, що до 1980 р. в СРСР в основному буде побудовано комуністичне суспільство, а це суспільство, було несумісне зі злочинністю [14, с. 515]. Побудову комунізму передбачалося забезпечити не тільки ідеологічними формулами, але і реальними успіхами в економіці і суспільному розвитку.

До контролю за діяльністю ВТУ в 1957 р. була залучена і громадськість. Постановою Ради Міністрів України було затверджено Положення про спостережні комісії, які створювалися "в цілях посилення суспільного контролю за діяльністю виправно-трудоустанов" при виконавських комітетах районних і міських Рад депутатів трудящих за місцезнаходженням ВТУ [15, с. 101-107].

До складу комісій входили представники радянських, профспілкових і комсомольських організацій, органів охорони здоров'я, освіти, культури тощо під головуванням членів виконавських комітетів районних або міських Рад депутатів трудящих. Склад комісії затверджується виконкомом на весь період повноважень Рад.

Комісії мали доволі широкі повноваження: 1) відвідувати у будь-який час і перевіряти роботу виправно-трудоустанов, що знаходяться на території їх діяльності; 2) проводити прийом ув'язнених, знайомитися з їх особистими справами; 3) вимагати від адміністрації виправно-трудоустанов пояснення, представлення довідок і інших документів, необхідних для роботи наглядових комісій; 4) вносити на обговорення виконавських комітетів місцевих Рад депутатів трудящих питання, пов'язані з виконанням Положення про виправно-трудоустанови; 5) порушувати за своєю ініціативою клопотання про пом'якшення покарання, помилування, дострокове

звільнення, заміну позбавлення волі м'якшим покаранням відносно осіб, що “добре зарекомендували себе і що довели, що вони виправилися і тому подальший зміст їх під вартою не є необхідним” тощо[16].

Положення про прокурорський нагляд і про наглядові комісії створили серйозну нормативну базу для зміцнення законності в діяльності виправно-трудової системи.

Як висновок наведемо слова В. Барана, який у своїй книзі “Україна 1950–1960 рр. : еволюція тоталітарної системи” зауважує, що перший етап десталінізації був обережний, негласний, прихований, коли сталінізм продовжував домінувати в політичній практиці, суспільній свідомості. Традиційний догматизм заглушував розпочаті перетворення. Але саме тоді розпочався тривалий і складний поворот у розвитку радянського тоталітаризму, що супроводжувався зміною окремих ознак системи, серед яких змінювалася і пенітенціарна [9, с. 123].

Використані джерела :

1. Хрестоматія з історії пенітенціарної системи України / упор. Г. О. Радов, І. І. Резник. – К. : РВВ КІВС, 1998. – Т. 1. – 414 с.
2. Кримінально-виконавче право України / за заг. ред. О. М. Джузи. – К. : Юринком Інтер, 2002. – 445 с.
3. *Немченко М. І., Гамалій О. Г.* Основи управління органами виконання покарань : збірник лекцій. – К. : РВВ КІВС, 2000. – 100 с.
4. *Жук Л. А.* Некоторые вопросы совершенствования организации труда и производства на предприятиях исправительно-трудовых учреждений. – Эффективность производства предприятий исправительно-трудовых учреждений. – МВД УССР, Киевская высшая школа МВД СССР. – К., 1980. – С. 83-97; *Л. А. Жук.* Социальные проблемы занятости осужденных. – УАВД. – К., 1992. – 167 с.
5. *Бодюл Є. М.* Правові та організаційні засади виконання покарання в кримінально-виконавчих установах відкритого типу : автореферат к.ю.н. – НАВСУ. – К., 2005. – 18 с.
6. *Пташинський О. Б.* Пенітенціарна система України / О. Б. Пташинський. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – 204 с.
7. Справка о наличии, составе и движении заключенных в ИТЛ и ИТК МВД СССР в 1959 г. По состоянию на 06.02.1960 г. Архив НИПЦ “Мемориал”, коллекция документов. Россия XX век. Документы. ГУЛАГ 1918-1960. – С. 446-447.
8. Молотов, Маленков, Каганович. 1957. Стенограмма июньского Пленума ЦК КПСС и другие документы / под ред. акад. А. Н. Яковлева ; сост. Н. Ковалева и др., М. : МФД, 1998. – 848 с.
9. *Баран В. К.* Україна 1950–1960 рр. : еволюція тоталітарної системи / В. К. Баран. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. – 446 с.
10. *Бажан О. Г.* Холодне українське літо 1953 року / О. Г. Бажан // Україна ХХ століття : культура, ідеологія, політика. – К. : Інститут історії України НАН України, 2009. – № 15. – С. 301-309.
11. ЦДАГО України. Ф.1, оп.16, спр.74. -247 арк.
12. Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР “О мерах по улучшению работы МВД СССР”. – М. : Партийная жизнь. 1957. – № 4. – С. 64-65.
13. Указ Президії Верховної Ради СРСР від 01.11.1957 р. “Про амністію”. Сборник законов СССР и Указов Президиума Верховного Совета СССР. 1938 - 1961. – М. : Известия, 1961. – 976 с.
14. *Бойко О. Д.* Історія України : навч. посіб. / О. Д. Бойко. – К. : Видавничий центр “Академія”, 1999. – 568 с.
15. Исправительно-трудоное право / под ред. Н. А. Беляева, М. И. Федорова. – М. : Юрид. лит., 1971. – 416 с.
16. ЦДАГО України. – Ф. 1. – оп. 24, спр. 4734. – 189 арк.

Боковня В. М. Либерализация пенитенциарной системы УССР в постсталинский период (1953–1957 гг.).

В статье раскрываются вопросы становления на Украине пенитенциарной системы в постсталинский период и гуманизация отбывания наказания.

Ключевые слова: пенитенциарная система, лишения свободы, заключенные, исправительно-трудовые лагеря.

Vokovnya V. M. Liberalization of the penitentiary system UKRAINE in a Post-Stalin period (1953–1957).

The article covers the issue of formation of Ukraine's penitentiary system postalinisku day and humanization of sentence.

Key words: corrections, prison, prisoners, correctional-labor camps.

Гонтаренко А. І.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ І ЦЕРКВА В ТОТАЛІТАРНІЙ СИСТЕМІ 20-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

В статті розглядається процес становлення громадянського суспільства в Україні на поч. ХХ століття; взаємодія громадсько-політичних організацій та церкви з державою у післяреволюційний період.

Ключові слова: партія, професійна спілка, рада, громадянське суспільство, державний апарат, тоталітарний режим, церква.

Процес розбудови громадянського суспільства в Україні визвав посилення інтересу до взаємодії його інститутів з державою. Особливу увагу привертає діяльність громадсько-політичних організацій та релігійних об'єднань у післяреволюційний період, а саме: партій, рад, профспілок, церкви та інших організацій. Набуває актуальності мало досліджене питання щодо дотримання радянською владою прав і свобод громадян, віруючих і духовенства, задекларованих у Конституції УСРР. Глибокий аналіз діяльності громадсько-політичних організацій та церкви допоможе розкрити особливості процесу їх становлення та розвитку, дати об'єктивну оцінку їхній діяльності, уникнути багатьох помилок на сучасному етапі розбудови громадянського суспільства та правової держави.

Автор ставить за мету дослідити політику радянської влади щодо дотримання основних прав і свобод громадян в Україні в 20-ті роки ХХ ст.

Формування тоталітарного однопартійного режиму в радянській Росії, що розпочалося одночасно з приходом до влади в країні більшовицької партії внаслідок жовтневого (1917 р.) перевороту, вимагало створення особливої структури органів державної влади і управління, які мали забезпечити всеохоплюючий контроль більшовицького керівництва над усіма сферами суспільного життя. Програма створення інституцій, які мали обстоювати новий режим і забезпечувати його міцність вперше була викладена на VIII з'їзді Російської комуністичної партії більшовиків (далі РКП(б)) у березні 1919 року: "Комуністична партія ставить собі завдання завоювати